

**Faculty of International Relations
Working Papers**

11/2013

**Rozvojová ekonomie 2. poloviny
20. století: východiska a přístupy**

Jiří Sejkora

Volume VII

Vysoká škola ekonomická v Praze
Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Výzkumný záměr MSM6138439909

Název: Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Četnost vydávání: Vychází minimálně desetkrát ročně
Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3,
IČO: 61 38 43 99
Evidenční číslo MK ČR: E 17794
ISSN tištěné verze: 1802-6591
ISSN on-line verze: 1802-6583
ISBN tištěné verze: 978-80-245-1809-1
Vedoucí projektu: Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc.
Vysoká škola ekonomická v Praze,
Fakulta mezinárodních vztahů
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3
+420 224 095 270, +420 224 095 248, +420 224 095 230
<http://vz.fmv.vse.cz/>

Studie procházejí recenzním řízením.

VÝKONNÁ RADA

Eva Cihelková (předsedkyně)
Vysoká škola ekonomická v Praze
Olga Hasprová
Technická univerzita v Liberci
Zuzana Lehmannová
Vysoká škola ekonomická v Praze
Marcela Palíšková
Nakladatelství C. H. Beck

Václav Petříček
Vysoká škola ekonomická v Praze
Blanka Říchová
Univerzita Karlova v Praze
Dana Zadražilová
Vysoká škola ekonomická v Praze

REDAKČNÍ RADA

Regina Axelrod
Adelphi university, New York, USA
Peter Bugge
Aarhus University, Aarhus, Dánsko
Petr Cimler
Vysoká škola ekonomická v Praze
Peter Čajka
Univerzita Mateja Bela, Bánská
Bystrica, Slovensko
Zbyněk Dubský
Vysoká škola ekonomická v Praze
Ladislav Kabát
Bratislavská vysoká škola práva
Ludmila Štěrbová
Vysoká škola ekonomická v Praze
Eva Karpová
Vysoká škola ekonomická v Praze
Jaroslav Kundera
Uniwersytet Wrocławski, Wrocław,
Polsko
Larissa Kuzmitcheva
Státní univerzita Jaroslav, Rusko

Václav Kašpar
Vysoká škola ekonomická v Praze
Lubor Lacina
Mendelova zemědělská a lesnická
univerzita, Brno
Cristian Morosan
Cameron School of Business
Václava Pánková
Vysoká škola ekonomická v Praze
Lenka Pražská
emeritní profesor
Lenka Rovná
Univerzita Karlova v Praze
Mikuláš Sabo
Ekonomická Univerzita v Bratislave,
Slovensko
Naděžda Šišková
Univerzita Palackého v Olomouci
Peter Terem
Univerzita Mateja Bela, Bánská
Bystrica, Slovensko
Milan Vošta
Vysoká škola ekonomická v Praze

ŠÉFREDAKTOR

Josef Bič
Vysoká škola ekonomická v Praze

Rozvojová ekonomie 2. poloviny 20. století: východiska a přístupy¹

Jiří Sejkora (jiri.sejkora@vse.cz)

Abstrakt:

Stat' se zabývá teoriemi hlavních proudů rozvojové ekonomie z 2. poloviny 20. století. Podává jejich základní přehled a na základě analýzy původních zdrojů komparuje východiska a přístupy klasických a neoklasických rozvojových teorií k řešení socioekonomické zaostalosti rozvojových zemí. Důraz je kladen na dvě dimenze: roli států, resp. vlád v ekonomikách rozvojových zemí a zapojení rozvojových ekonomik do mezinárodního obchodu s rozvinutými ekonomikami. Smyslem je pokusit se vysvětlit kontradiktorní přístupy klasických a neoklasických rozvojových teorií jako důsledek odlišně definovaných východisek, která jsou vzájemně nekompatibilní.

Klíčová slova: rozvojová ekonomie, klasické teorie, neoklasické teorie.

Development Economics in the Second Half of the 20th Century: Foundations and Approaches¹

Jiří Sejkora (jiri.sejkora@vse.cz)

Summary:

The essay deals with the most significant theories in development economics in the second half of the 20th century. It provides a descriptive overview of the theories and based on the analysis of original sources it compares foundations and approaches of classical and neoclassical development theories to socio-economic backwardness. Emphasis is placed on two dimensions: the role of governments in developing economies and the integration of developing economies into the international trade with developed economies. The purpose of the essay is to try to explain the contradictory approaches of classical and neoclassical development theories as a result of mutually incompatible foundations.

Keywords: development economics, classical and neoclassical theories.

JEL: O11, O40, E10

Tento příspěvek je publikován jako konzultace.

---

¹ Stat' byla napsána v rámci řešení projektu IGA VŠE v Praze č. F2/15/2013 "Vliv ekonomického rozvoje Číny na vybrané rozvojové a rozvinuté regiony".

Obsah

Úvod.....	7
1. Poválečná klasická rozvojová ekonomie.....	7
2. Neokonzervativní tržní fundamentalismus	12
3. Východiska a přístupy k řešení socioekonomické zaostalosti.....	15
Závěr	18
Seznam literatury	20

Úvod

Tato stat' se zabývá hlavními rozvojovými teoriemi 2. poloviny 20. století a je zamýšlena jako úvod do problematiky rozvojové ekonomie – tj. vědního oboru, který se v České republice zatím netěší širšímu zájmu, ale tím spíše je vhodné přispět k rozšíření povědomí o problematice, kterou se zabývá.

Teorie lze rozdělit do dvou skupin: (1) klasické a (2) neoklasické (také neokonzervativní či neoliberalní). Přestože se jedná o teorie staršího data, zůstávají pro rozvojovou ekonomii stále relevantní a využívané.

Cílem práce je odpovědět na otázku, jak se liší přístupy a především východiska klasických a neoklasických rozvojových ekonomů k řešení socioekonomické zaostalosti rozvojových zemí (RZ) s důrazem na dvě základní dimenze, které podle autora nejlépe reflektují rozdílnost obou přístupů. První dimenzí je role státu v ekonomice a druhou zapojení do mezinárodního obchodu. Cílem naopak není hodnocení ani kritika různých teoretických koncepcí, neboť existuje nespočet kritických statí ke každé z teorií v této práci (k základnímu přehledu kritiky viz např. Todaro - Smith 2011).

Práce je rozdělena do tří kapitol. První se zabývá klasickou, druhá pak neoklasickou rozvojovou ekonomikou. Obě kapitoly čtenáři představují pouze střední proudy jednotlivých teoretických škol a to prostřednictvím původních prací významných ekonomů, často zakladatelů jednotlivých teoretických směrů, nebo duchovních otců samotného oboru rozvojové ekonomie. Třetí kapitola porovnává zejména na základě předchozích kapitol zobecněné přístupy a východiska klasických a neoklasických rozvojových teorií s důrazem na roli státu v ekonomice a zapojení do mezinárodního obchodu.

1. Poválečná klasická rozvojová ekonomie

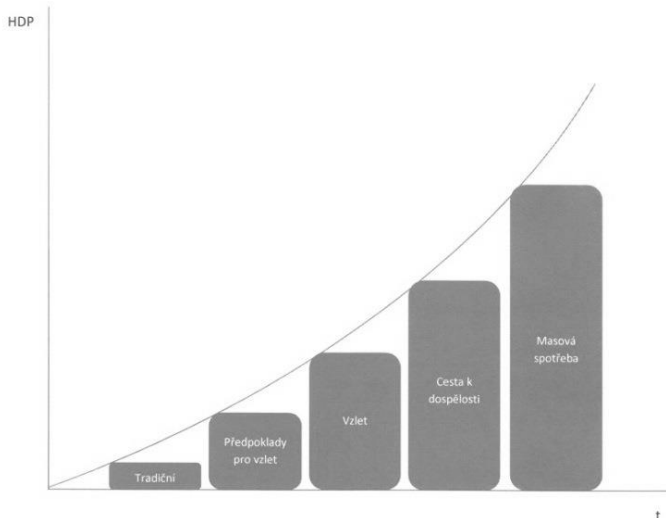
Chápání problémů ekonomického růstu a rozvoje v RZ v rámci hlavního proudu klasických rozvojových teorií bylo v 50. a 60. letech minulého století ovlivněno zejména teorií stádií ekonomického růstu (*stages of economic growth*) a teorií začarovaného kruhu chudoby (*vicious circle of poverty*). V 70. letech se do středu zájmu dostaly nové teorie - teorie strukturální změny (*structural change*) a teorie závislosti (*dependency theory*) - a svůj vliv si udržely až do nástupu neokonzervativismu o dekádu později.

Stádia růstu a začarovaný kruh

Nejvýznamnějším zastáncem teorie stádií ekonomického růstu byl W. W. Rostow. Rostow zobecnil poznatky z analýz procesů ekonomického růstu v nejvyspělejších ekonomikách a tímto způsobem identifikoval nutné předpoklady ekonomického růstu pro všechny země - tedy i pro RZ (Rostow 1959). Tyto předpoklady rozdělil do pěti obecných na sebe navazujících stádií. Každá

ekonomika si přitom musí během své evoluce postupně v čase t projít všemi stádii (viz obr. 1).

Obr. 1: Stádia ekonomického růstu podle Rostowa

Pramen: (Rostow 1959)

RZ se nacházejí v prvním či druhém stádiu, kdy se snaží vytvořit vhodné podmínky pro třetí stádium tzv. „vzletu“ (*take-off*). Mezi nutné (nikoliv postačující) podmínky patří rozvoj infrastruktury, technologický pokrok v zemědělství a rozvoj mezinárodního obchodu umožňující dovoz kapitálu. Důraz je kladen na aktivní úlohu státu, který musí přímo či nepřímo zajistit naplnění těchto podmínek.

Samotná fáze „vzletu“ je charakteristická rapidním růstem některých odvětví ekonomiky a minimálně 10% roční mírou čistých investic na HDP. V následujícím stádiu „cesty k dospělosti“ dochází k diverzifikaci ekonomiky a změnám ve struktuře zaměstnanosti podle oborů. Posledním stádiem, ve kterém se nacházejí pouze tzv. „dospělé“ ekonomiky, je „věk vysoké masové spotřeby“.

Kromě stádií ekonomického růstu byla rozvojová ekonomie zpočátku zásadně ovlivněna také teorií začarovaného kruhu chudoby. Zjednodušeně lze tuto teorii popsat např. slovy R. T. Gilla: „*Protože je země chudá, tak se nerozvíjí; protože se nerozvíjí, zůstává chudá.*“ (Gill 1967: 30).

V rámci této teoretické školy existuje více odlišných koncepcí kruhů chudoby – od těch nejjednodušších a nejnázornějších až po komplikovanější, které zpravidla obsahují více začarovaných kruhů, někdy vzájemně propojených. Autoři také

různě měnili posloupanost jednotlivých článků kruhu. Mezi nejvýznamnější patří koncepce nabídkového a poptávkového kruhu R. Nurkseho (viz obr. 2).

Obr. 2: Začarované kruhy chudoby podle R. Nurkseho

Pramen: (Nurkse 1953: 5)

Nurkseho koncepce kruhů chudoby (podobně jako ostatní) upozorňuje na stěžejní problém RZ, kterým je nedostatek kapitálu (Nurkse 1953). V jeho pojetí je ovšem nutné odlišovat nabídkový a poptávkový kruh (resp. nabídku a poptávku po kapitálu). V nabídkovém kruhu je nedostatek kapitálu způsoben nízkou mírou úspor v ekonomice, protože obyvatelé RZ nemají dostatečné reálné příjmy na to, aby si mohli dovolit spořit. Nabídka kapitálu je proto v RZ značně omezená. V poptávkovém kruhu je nedostatek kapitálu způsoben malou kupní silou obyvatel RZ neboli příliš malým trhem. Obyvatelé RZ pracují v samozásobitelském zemědělství a nemají finanční prostředky k nákupu zboží a služeb. Případný podnikatel proto v RZ ztrácí motivaci investovat do své ekonomické aktivity, protože jím vyprodukovaný výstup si nemůže téměř nikdo zakoupit. Z tohoto důvodu nepoptává kapitál.

Řešení socioekonomické zaostalosti RZ předpokládá prolomení kruhů chudoby. V obecné rovině je nutnou podmínkou jejich prolomení zvýšení produktivity práce přidáním dodatečného kapitálu do ekonomiky.² Finanční zdroje využitelné k akumulaci kapitálu lze získat v domácí ekonomice (např. úspory) nebo v

² Růst produktivity práce by přitom měl podle Nurkseho probíhat ve všech odvětvích ekonomiky zároveň (koncepte tzv. vyrovnaného růstu), protože jednotlivá odvětví si vzájemně vytvářejí poptávku a nabídku. Naopak koncepte tzv. nevyrovnaného růstu, jejímž zastáncem byl např. Rostow, vychází z teze, že růst ekonomiky táhnou pouze některé nejprogressivnější sektory a u těchto odvětví je nárůst produktivity práce nejdůležitější.

zahranicí (např. půjčky). Pokud akumulace kapitálu neprobíhá v dostatečné míře „přirozeně“ (což se u RZ do značné míry předpokládá), může být podle Nurkseho nutné, aby stát celý proces organizoval. Role státu zahrnuje především vynucení nárůstu úspor v ekonomice (např. formou daní), investice do základní infrastruktury a omezování mezního sklonu ke spotřebě v domácí ekonomice (např. regulací dovozu spotřebního zboží).

Hospodářský růst vytváří podle Nurkseho nezbytný základ pro rovnocenné zapojení RZ do mezinárodního obchodu s vyspělými ekonomikami. V počáteční fázi ekonomického rozvoje se totiž mohou RZ zapojit pouze exportem produktů primárního sektoru (tj. potravin a nerostných zdrojů). To však není dlouhodobě udržitelné kvůli ochranným clům rozvinutých ekonomik a nevýhodnému vývoji směnných relací (Nurkse 1953: 21). Přesto není v zájmu RZ usilovat o autarkní ekonomiku, protože mezinárodní obchod nabízí možnosti, jak získat kapitál (z vyspělých ekonomik), a akumulace kapitálu je podle teoretiků kruhu chudoby zásadní úkol pro RZ.

Strukturální změny a závislost rozvojových zemí

Teorie strukturální změny se zabývají mechanismy, které umožňují v rozvojové ekonomice iniciovat strukturální změny, jejichž důsledkem je přechod od samozásobitelského zemědělství k modernímu průmyslu a službám. V rámci této teorie existuje řada modelů. Společné mají kořeny, které staví na základech klasické ekonomie.

Nejvýznamnějším teoretickým modelem je „dvousektorový model“ W. A. Lewise. V tomto modelu funguje rozvojová ekonomika ve dvou sektorech: (1) „subsistenčním“ a (2) „kapitalistickém“ (Lewis: 1954). Rozdíl mezi nimi je v tom, že subsistenční sektor na rozdíl od kapitalistického nevyužívá reprodukovatelný kapitál, a tudíž je v něm nižší produktivita práce. Mezní produktivita práce v subsistenčním sektoru je pak dokonce zanedbatelná, nulová či záporná, což vyplývá z jednoho z předpokladů modelu, kterým je „neomezená“ zásoba (nekvalifikované) pracovní síly v ekonomice. Tento předpoklad má odrážet jednu z charakteristik některých RZ, kterou je relativně velký podíl obyvatelstva závislého na samozásobitelském zemědělství.

Proces hospodářského růstu je závislý na tom, aby kapitalistický sektor začal poptávat pracovní sílu ze subsistenčního sektoru za mzdy, které jen o málo převyšují hodnotu, kterou lze získat prací v subsistenčním sektoru. Nízké náklady na pracovní sílu (trh práce je dokonale konkurenční) umožní vlastníkům kapitálu dosahovat významných přebytků, které musí být reinvestovány v domácí ekonomice (další předpoklad modelu), čímž kapitalistický sektor dále expanduje a

může absorbovat další pracovní sílu.³ Ekonomický růst je tedy přímo závislý na velikosti kapitalistického sektoru neboli podle Lewise jsou RZ chudé, protože jejich kapitalistický sektor je příliš malý. Rapidní akumulace kapitálu je tudíž ústřední problém a zároveň klíč k ekonomickému růstu. Kapitalistický sektor nemusí být v tomto pojetí nutně v soukromém vlastnictví. Lewis naopak zdůrazňuje výhody státního kapitalismu – zejména možnost rychlejší akumulace kapitálu díky specifickým nástrojům vlády.

Přestože Lewisova teorie v duchu klasické mezinárodní ekonomie uznává zákon komparativních výhod, doporučuje pro specifickou skupinu RZ s „neomezenou“ zásobou pracovní síly protekcionismus v mezinárodním obchodě. Důvodem je „neomezená“ zásoba pracovní síly v subsistenčním sektoru s nulovým mezním produktem. Pokud se totiž RZ otevře mezinárodnímu obchodu, levné dovozy rychle zničí specifickou skupinu mimo subsistenční i kapitalistický sektor – tj. drobné řemeslníky, výrobce primitivních nástrojů apod., kteří se následně zařadí do subsistenčního sektoru, a jejich kladný mezní produkt klesne na nulu. Pokud ovšem ekonomika RZ roste, subsistenční sektor po čase zanikne a protekcionismus by měl být odstraněn, aby se struktura ekonomiky mohla správně adaptovat podle komparativních výhod.

Teorie závislosti se odlišují od všech předchozích tím, že hledají zdroj socioekonomické zaostalosti RZ ve vnějších, z pozice RZ těžko ovlivnitelných, faktorech. Východiskem je nerovný vztah mezi bohatými a chudými zeměmi. Bohaté země dominují světové ekonomice i politice a své výsadní postavení vědomě či nevědomě různými mechanismy konzervují, čímž poškozují RZ. V rámci teorií závislosti proto převládá skepticismus vůči spolupráci na bázi bohatý sever – chudý jih.

H. Singer zkoumal dlouhodobý vývoj relativních cen produktů primárního sektoru a produktů zpracovatelského průmyslu a dospěl k závěru, že za stejný objem produktů primárního sektoru lze získat stále méně produktů zpracovatelského průmyslu (United Nations: 1949).

Toto zjištění je pro teorie závislosti zásadní, protože RZ, které R. Prebisch označuje souhrnně jako „periferii“, jsou v mezinárodním obchodě aktivními vývozci produktů primárního sektoru a dovozci průmyslových produktů (neboť nemají vlastní průmyslovou základnu), zatímco rozvinuté ekonomiky označované jako „centra“ jsou aktivními vývozci průmyslových produktů a dovozci produktů primárního sektoru. Obchod mezi centrem a periferií je tedy pro periferní

---

³ „Neomezená“ zásoba pracovní síly v Lewisově pojetí bývá označována také jako tzv. „přebytečná pracovní síla“ (*surplus labour*). Ve skutečnosti není neomezená. K jejímu vyčerpání dochází, když se nabídka práce (na úrovni tzv. „subsistenční mzdy“) vyrovná s poptávkou po pracovní síle. Posléze (s převísem poptávky po pracovní síle nad nabídkou práce) vzniká v ekonomice tlak na růst mezd.

ekonomiky dlouhodobě nevýhodný, protože dochází ke zhoršování směnných relací z pohledu periferie (United Nations: 1950).

Prebisch tento vývoj směnných relací vysvětloval rychlejším růstem produktivity práce i příjmů v centrech v porovnání s periferií. Navíc příjmy v centrech rostou relativně rychleji než produktivita práce, což je příčinou růstu cen. Na druhou stranu v periferních ekonomikách je růst příjmů relativně menší než růst produktivity práce. Prebisch tak dochází k závěru, že centra těží bezesbytku z výhod technologického pokroku (neboli vyšší produktivity práce), zatímco periferie se o část vlastních (byť relativně malých) výhod z rostoucí produktivity práce dělí s centry (United Nations 1950: 10).

Závislost periferií na centrech spočívá podle Prebische v tom, že periferie se potřebují industrializovat, aby dokázaly také plně těžit z výhod rostoucí produktivity práce a zvýšily životní úroveň obyvatel, přičemž nezbytnými technologiemi a kapitálem k úspěšné industrializaci disponují centra. Periferní ekonomiky se tedy potřebují zapojit do obchodu s centry, ale za podmínek zhoršujících se směnných relací, existenci bariér obchodu (zejména ze strany center) a imobilitě výrobních faktorů je to pro ně dlouhodobě nevýhodné.

Jádrum Prebischova návrhu řešení složité situace periferních ekonomik je maximální tlak na růst produktivity práce. Za klíčové považuje budování vlastní průmyslové základny, přičemž za určitých okolností lze využít strategii omezování exportu při současném rozvoji domácího průmyslu, jehož výstupy by dokázaly substituovat import (který by následně mohl být také omezován).⁴ Přitom je ovšem třeba neustále dbát na růst produktivity práce. Návrh řešení tedy předpokládá regulaci obchodu s centry podle možností periferní ekonomiky a aktuální situace.⁵

2. Neokonzervativní tržní fundamentalismus

Na přelomu 70. a 80. let došlo pod vlivem různých faktorů k zásadnímu obratu ve vývoji rozvojové ekonomie. Mezi ty nejvýznamnější lze zařadit změny ve světové ekonomice s dopady na RZ, prohlubující se diferenciaci RZ, sílící ideologii neokonzervativismu v euroatlantické civilizaci a nespokojenost zvětšujícího se okruhu rozvojových ekonomů se staršími teoriemi růstu a rozvoje. To vše vyústilo v silnou kritiku klasické rozvojové ekonomie a na její bázi vznikl nový směr, který bývá označován neoklasický. Neoklasičtí rozvojoví ekonomové přitom kritizovali nejen samotné teorie a modely svých předchůdců, které podle nich vedly k chybným vládním politikám, ale upozorňovali také na zavádějící

---

⁴ Tato strategie je označována jako substituce dovozů (*import substitution*).

⁵ Je podstatné dodat, že úvahy Prebische o řešení socioekonomické zaostalosti periferie vycházejí výhradně ze studia latinskoamerického ekonomického vývoje a byly určeny především pro tento kontinent. „Periferií“ tak lze do značné míry ztotožnit se zeměmi latinské Ameriky a „centrum“ se Spojenými státy americkými.

oficiální statistiky, které byly jednou z příčin chybné formulace teorií. Kritiky nezůstali ušetřeni ani samotní autoři těchto teorií, kteří podle neoklasiků nereflektovali některé základní pilíře ekonomické vědy.

Ve svém důsledku vedla neoklasická revoluce v rozvojové ekonomii k „desyntetizaci“ celého vědního oboru, protože ekonomové se začali více zabývat nesoulady mezi syntetickými teoriemi předešlých dekád a reálnými procesy v RZ a zároveň se více specializovali na tradiční i nové problémy a fenomény, což vyústilo v mnoho velmi úzce zaměřených prací analyzujících jednotlivé relevantní problémy RZ (Foltýn - Fárek 2008: 84). Základním pojítkem mezi pracemi neoklasických rozvojových ekonomů se stala hypotéza, podle které spočívá základní příčina socioekonomické zaostalosti RZ ve státním intervencionismu do ekonomiky, nikoliv ve specifických překážkách či vnějších faktorech (jak se domnívali např. teoretikové kruhu chudoby resp. teorií závislosti).

Jádrem řešení musí proto být důrazná ekonomická liberalizace. Opuštěním centrálního plánování, minimalizací státních zásahů do ekonomiky, privatizací státního majetku, odstraňováním regulací a překážek volného trhu a obchodu a důrazem na ochranu soukromého vlastnictví by mělo docházet k volné interakci tržních sil ústící v efektivní alokaci zdrojů potažmo hospodářský růst a rozvoj.

Celý neoklasický myšlenkový směr obecně charakterizuje na jedné straně kritika státních zásahů do ekonomiky a na straně druhé obhajoba tržních mechanismů. V rámci kritiky státních zásahů do ekonomiky se neoklasici zaměřovali na jednotlivé oblasti státních zásahů podle míry jejich obecnosti (od obecnější problematiky např. státního plánování až po konkrétní problémy např. licencování zahraničních dovozů) a pokoušeli se dokazovat jejich negativní důsledky. Jako příklad lze uvést Bauerovo stručné shrnutí závěrů z kritiky zevrubného centrálního plánování (ve smyslu rozsáhlé státní kontroly ekonomických aktivit vyjma samozásobitelského zemědělství), které podle něj *„...není rozhodně nutné pro ekonomický pokrok a mnohem pravděpodobněji jej zpomaluje. Nerozšiřuje zdroje, ale pouze je odklání z jiných možných veřejných či soukromých využití. Posiluje autoritářskou tradici, která převažuje v mnoha rozvojových zemích, a také odděluje produkci od spotřebitelské poptávky a omezuje lidem možnosti volby.“* (Bauer 1984: 17). Negativní důsledky státních zásahů vyplývají podle neoklasiků z vládních selhání, jež jsou průvodním jevem státních zásahů. Vládní selhání pramení buď z neschopnosti či opomenutí (např. zanedbávání rozvoje a údržby infrastruktury), anebo z úmyslného jednání proti zájmům ekonomiky RZ v důsledku korupce apod. (např. provozování mimořádně prodělečných státních podniků). Nejčastěji kritizované projevy státních zásahů zahrnují zejména státní monopoly v důležitých oborech, velké množství státem vlastněných podniků, regulace ekonomických aktivit licencemi a kvótami, kontroly a regulace mezinárodních transakcí, omezování volného pohybu výrobních faktorů a také zboží, netržní tvorbu cen a mezd aj.

Se státními zásahy jsou v přímém protikladu volné tržní síly, které neoklasici pokládali za nenahraditelné. Tržní síly totiž ovlivňuje tak velké množství faktorů, že je dokáže zpracovat pouze trh, na kterém každý jednotlivec z celé společnosti projevuje své preference. Právě svobodná možnost vyjádřit své preference a chopit se vznikajících ekonomických příležitostí vytváří z volného trhu vhodný nástroj k ekonomickému rozvoji. Pokud subjekty chtějí, trh jim podle neoklasiků umožní reagovat na ekonomické podněty, které sami dokáží rozpoznat a posoudit, přičemž tento princip funguje stejně dobře v rozvinutých ekonomikách jako v těch rozvojových. V této souvislosti je podstatné zdůraznit, že neoklasičtí ekonomové obecně vyzdvihovali význam mikroekonomie. Např. Lal považoval zanedbávání mikroekonomie a přílišné zaujetí makroekonomickými agregátními veličinami při tvorbě strategií rozvoje za jednu ze tří stěžejních charakteristik dirigismu, který podrobil tvrdé kritice⁶ (Lal 2002: 39).

Neoklasická škola považovala vnitřní faktory RZ za ty nejdůležitější v boji proti socioekonomické zaostalosti, což zaznamenal I. B. Kravis již začátkem 70. let (Kravis 1970: 850) a další neoklasici se k této tezi později vraceli. Přesto však může být zapojení RZ do mezinárodního obchodu podle neoklasiků nutnou (nikoliv postačující) podmínkou úspěšného boje proti chudobě (Lal 2002: 96-97). Základní obecná hypotéza je taková, že „... *obchod podporuje růst a růst snižuje chudobu.*“ (Bhagwati – Srinivasan 2002: 180). Zatímco těžiště teoretické argumentace výhod zapojení do mezinárodního obchodu spočívá v klasických teoriích mezinárodní ekonomie 18. a 19. stol., těžiště empirické argumentace se zakládá na zkušenostech malé skupiny asijských RZ (Jižní Korea, Tchaj-wan, Hongkong a Singapur), které od 60. letech stavěly svůj rapidní hospodářský růst na silném zapojení do mezinárodního obchodu. Neoklasici akcentují nejen významnou příležitost k rozšíření spotřebních možností obyvatel RZ díky mezinárodní dělbě práce (resp. specializaci podle komparativních výhod), ale i možnosti, jak výrazně urychlit ekonomický růst a rozvoj využitím zdrojů know-how, kapitálu a trhů s velkou kupní silou rozvinutých ekonomik a také provázanost se žádoucími podnikatelskými aktivitami, které jsou usměrňovány mezinárodním konkurenčním prostředím. Základním předpokladem je nejen volný trh, ale také odstranění bariér mezinárodního obchodu.

Nejdůležitější spornou otázkou neoklasické myšlenkové školy se stala role státu v ekonomice. V rámci hlavního proudu vznikly různě radikální přístupy, přičemž hlavním kritériem bylo, do jaké míry reflektovaly případná tržní selhání, která podrývají ekonomický růst a rozvoj RZ. Lze konstatovat, že střední proud vnímal tržní selhání jako problém, který však nedosahuje kolosálních rozměrů vládních

---

⁶ Zbylé dva základní prvky dirigismu, které Lal kritizuje, jsou jednak přesvědčení, že vláda musí zasahovat do mechanismu cenotvorby, aby podpořila ekonomický růst a rozvoj a dále přesvědčení, že klasická liberální ekonomie 19. století obhajující volný trh je neplatná pro RZ, a tudíž že je nutná určitá míra protekcionismu. Lal chápal dirigismus do značné míry jako keynesiánské dědictví, které je ovšem pro rozvojovou ekonomii škodlivé.

selhání. Tato hypotéza je ovšem postavena pouze na parciálních empirických zkušenostech RZ v poválečném období, neboť podle A. O. Krueger není teoreticky možné prokazatelným způsobem poměřit, zda jsou obecně vládní selhání horší než tržní a naopak (Krueger 1990: 11). Přestože tedy hlavní proud neoklasiků uznává existenci tržních selhání, tak to v tomto pojetí neznamena automaticky nutnost státních zásahů s cílem eliminovat tato selhání, protože důsledky případných vládních selhání by mohly být ještě negativnější.

Úloha státu v ekonomice by měla mít dle neoklasiků minimalistický charakter. Nezastupitelný význam státu spočívá pouze v několika určitých – byť obvykle velmi rozsáhlých – úkolech, ve kterých má vláda podle Krueger (terminologií mezinárodní ekonomie) komparativní výhodu ve srovnání se soukromým sektorem (Krueger 1990: 13). Problém spočívá v tom, které vládní aktivity to ve skutečnosti jsou. Výčet se liší dle autorů, např. Bauerův zahrnuje řízení zahraničních záležitostí (především obrany země), udržování a podporu zahraničních obchodních vztahů, zajišťování veřejné bezpečnosti, výkon monetární a fiskální politiky, podporu institucionálního rámce pro aktivity jednotlivců, zajišťování základní úrovně zdravotnictví a vzdělávání a výstavbu základní infrastruktury (Bauer 1984: 28). Ovšem bez ohledu na odlišnosti v pojetí vládních komparativních výhod se neoklasici shodují na tezi, že většina vlád RZ místo výkonu aktivit s komparativní výhodou věnuje úsilí a omezené zdroje k zasahování do ekonomiky s cílem získat co největší kontrolu a substituovat trh. Takové aktivity poškozují ekonomiky RZ, protože je provázejí vládní selhání.⁷

3. Východiska a přístupy k řešení socioekonomické zaostalosti

Obě skupiny rozvojových ekonomů se shodují na tezi, že se RZ ve snaze o nastartování ekonomického růstu a rozvoje nalézají v odlišné situaci než ekonomiky, které prodělaly průmyslovou revoluci v 18. – 19. století. Základní rozdělovací východisko spočívá v tom, že zatímco neoklasičtí ekonomové zdůrazňují hlavně pozitivní aspekty této situace (např. možnost těžit z vědeckotechnického pokroku vyspělých zemí), jejich předchůdci zastávají názor, že moderní RZ se nacházejí v relativně komplikovanější situaci a několik pozitivních aspektů je zastíněno problémy zásadního významu. Čtyři takové problémy, které v souvislosti s komparací podmínek k ekonomickému růstu v 19. a 20. století pováleční ekonomové nejčastěji analyzovali, shrnuje Gill (1967: 86-88). Jedná se o obtížné osvojování západních technologií, které nejsou vhodné pro RZ zejména z důvodu kapitálové náročnosti, problematiku populačního boomu některých RZ v důsledku rostoucí kvality zdravotní péče a dostupnosti léků, novou podobu světové ekonomiky, ve které soukromí investoři vyhledávají jako cíl pro své investice vyspělé ekonomiky a v RZ investují pouze do těžebního

---

⁷ Zainteresovaní jednotlivci však mohou získat. Krueger v této souvislosti zavedla termín „společnost vyhledávající renty“ (*rent-seeking society*) a ve své práci analyzuje důsledky státních regulací, které se projevují rostoucí motivací zainteresovaných osob soutěžit o různé „renty“ ať už legální či ilegální cestou (podrobněji viz Krueger 1974).

průmyslu, a snahu RZ co nejrychleji absolvovat průmyslovou revoluci bez dostatečné přípravné fáze.

Z analýz těchto čtyř obecných problémů vyplynula řada konkrétních problémů (a jejich kombinace), které konstituují tzv. překážky růstu (*obstacles to growth*), jejichž „prolomení“ vyžaduje kolektivní akci neboli zásahy státu. Už samotná teorie začarovaného kruhu chudoby poukazuje v širším kontextu na základní překážku růstu a rozvoje, kterou představuje samotná chudoba. Příklady dalších zahrnují malý domácí trh, nedostatek infrastruktury, nízkou produktivitu v zemědělském sektoru, rostoucí tlaky na stále nákladnější spotřebitelské chování inspirované způsobem života v rozvinutých ekonomikách a mnohé jiné. Většina těchto specifických problémů vytváří podle klasiků tlak na nízkou míru úspor v ekonomice, která neumožňuje dostatečný nárůst objemu investic. Nedostatek investic se následně stává příčinou nedostatku kapitálu a výsledkem je nízká produktivita práce. Proto RZ zůstávají v prvním či druhém stádiu ekonomického růstu podle Rostowa resp. v začarovaném kruhu chudoby podle Nurkseho. Jako stěžejní problém RZ proto byla v tomto pojetí identifikována problematika akumulace kapitálu resp. nárůstu relativní míry úspor na domácím produktu.

Akumulace kapitálu předpokládá odložení části současné spotřeby do budoucnosti. Spotřeba obyvatel RZ je však tak nízká, že nemůže být odložena.⁸ Klasická rozvojová ekonomie se proto zabývá možnostmi, jak financovat tvorbu kapitálu v RZ a jaké zdroje kapitálu jsou pro RZ k dispozici. Přestože se přístupy jednotlivých autorů liší, v obecné rovině se shodují na významné až nezastupitelné úloze státu v celém procesu akumulace kapitálu. Stát si může díky své suverénní moci (nejčastěji nástrojům fiskální, monetární a obchodní politiky) vynutit nárůst úspor, minimalizovat nárůst spotřeby, mobilizovat pracovní sílu v subsistenčním sektoru, regulovat cenotvorbu, omezovat populační boom, chránit se před negativním zapojením do mezinárodního obchodu, dále má k dispozici specifické zdroje (např. zahraniční pomoc, půjčky) a zároveň má komplexní vizi rozvoje domácí ekonomiky. Stát v tomto pojetí vytváří plány rozvoje, jejichž primární účel představuje podle Myrdala „...*zvýšení celkového množství investic zaměřených na zvyšování produktivních kapacit země a definování prostředků, jak toho dosáhnout.*“ (Myrdal 1957: 80-81). Stát tedy rozhoduje, do kterých sektorů a odvětví ekonomiky alokuje kapitál a také by měl být nejvýznamnějším investorem. Kvalita komplexní vize rozvoje je přitom zásadní, protože chronický nedostatek úspor v RZ znamená, že omezené zdroje musí být alokovány maximálně efektivně, pokud mají být „proraženy“ překážky růstu.

---

⁸ Zajímavostí je, že řada ekonomů bez ohledu na teoretickou školu (např. Gill 1967; Bauer 1984) zdůrazňuje tezi, že i v nejhudších RZ existují zdroje využitelné ke spoření resp. investicím. Jsou ovšem – z ekonomického hlediska – iracionálně využívány k účelům, které diktuje kultura, zvyklosti, náboženství apod. Jedná se např. o honosné náboženské obřady, nákladné slavnosti aj.

Nároky kladené na stát jsou tedy enormní a z pohledu neoklasiků v podstatě nesplnitelné, protože je třeba zohlednit nekvalitní státní správu a nerozvinuté institucionální zázemí RZ, což může vyústit ve vládní selhání. V tomto lze spatřovat další rozdělující východisko mezi oběma skupinami rozvojových ekonomů. Lze konstatovat, že zatímco klasičtí implicitně předpokládali, že stát dokáže své úkoly uspokojivě zvládnout, neoklasici byli skeptičtí, přičemž argumentovali empirickými zkušenostmi většiny RZ v poválečných dekádách až do 80. let, které mohli (na rozdíl od svých předchůdců) reflektovat.

Pro hlavní proud neoklasické myšlenkové školy se proto stal charakteristický minimalistický přístup k roli státu v ekonomice. Každý případný zásah do ekonomiky by měl být důkladně zvážen, naplánován a v případě provedení hodnocen dle předem stanovených kritérií. Přitom je třeba zohledňovat fakt, že vládní politika (resp. každý státní zásah) má své náklady, přičemž některé nemusí být zřejmé (např. zaměstnání v RZ nedostatkových odborníků ve veřejném sektoru implikuje jejich kritický nedostatek v soukromém sektoru). Navíc ve srovnání s klasiky se neoklasičtí rozvojoví ekonomové nedomnívali, že postavení moderních RZ je znevýhodněné oproti RZ v 19. století. Nemělo by tedy smysl, aby stát z tohoto důvodu zasahoval do vývoje ekonomiky a snažil se tak „prorážet“ překážky růstu, které neoklasici podobně jako např. začarované kruhy chudoby odmítali.

Význam úspor resp. investic pro ekonomický růst a rozvoj RZ je však akcentován také neoklasickou školou, ale způsoby, jak docílit jejich zvýšení, zahrnují relativně neintervenci nástroje – zejména podporu dobrovolného spoření nebo dosahování přebytků rozpočtu. Konzervativnější přístup neoklasiků k úsporám pramení z empirických zkušeností některých RZ (např. Indie), které sice dokázaly intervenční politikou zvýšit míru úspor, avšak na ekonomickém růstu se to neprojevalo (Krueger 1990: 12).

Lze shrnout, že klasičtí rozvojoví ekonomové kladou úkol iniciace udržitelného ekonomického růstu v RZ především na stát (resp. vládu), zatímco neoklasici především na volné tržní síly. Tomu pak obě skupiny ekonomů přizpůsobují roli státu v ekonomice.

Další teze, na které se hlavní proudy obou skupin rozvojových ekonomů v obecné rovině shodují, je, že zapojení do mezinárodního obchodu s vyspělými ekonomikami má určité přínosy pro RZ. Navzdory tomu klasičtí rozvojoví ekonomové doporučují pro RZ do různé míry protekcionismus, zatímco neoklasici obhajují volný obchod. Důvodem je odlišné východisko, které spočívá ve specifickém postavení RZ v mezinárodním obchodě. Neoklasici jej vnímají jako rovnocenné rozvinutým ekonomikám, avšak klasičtí rozvojoví ekonomové jej chápou jako slabé a znevýhodněné. Toto znevýhodnění však není podle mnohých klasiků obecně platnou hypotézou, ale spíše specifikum světové ekonomiky 20. století. Je tedy vhodné zdůraznit, že klasičtí rozvojoví ekonomové

obvykle nepovažují klasické teorie mezinárodní ekonomie za kompletně chybné, ale spíše za nevhodné pro aplikaci na relativně specifickou skupinu RZ ve 20. století.

V klasickém pojetí rozvojové ekonomie je tedy dlouhodobé zapojení RZ do mezinárodního obchodu s vyspělými ekonomikami nevýhodné. Jako hlavní důvody se nejčastěji uvádějí zhoršující se směnné relace z pohledu RZ, neelastická poptávka po produktech primárního sektoru ve vyspělých ekonomikách, bariéry obchodu ze strany vyspělých ekonomik nebo ochrana „dětského průmyslu“. Na druhou stranu mezinárodní obchod s vyspělými ekonomikami je jednou z možností, jak v RZ urychlit akumulaci kapitálu. Základní dilema v klasickém pojetí tedy spočívá v minimalizaci negativních efektů zapojení RZ do mezinárodního obchodu a zároveň v maximalizaci objemů dovozu kapitálu. Je zajímavé, že mezinárodní obchod je tedy do značné míry vnímán jako pouhý nástroj akumulace kapitálu.

Neoklasická škola považuje klasické teorie mezinárodní ekonomie za správné a především za platné pro rozvinuté i rozvojové ekonomiky. Argumenty klasiků (s výjimkou existence obchodních bariér ze strany rozvinutých ekonomik) odmítá a zásadní problematiku zhoršujících se směnných relací, na kterou poukazují teorie závislosti, vyřešila zpochybněním prací Singera, Prebische a dalších.⁹

Na bázi teoretické argumentace obou skupin rozvojových ekonomů vznikly dva základní druhy obchodní politiky pro RZ. V klasickém pojetí, skeptickém vůči zapojení RZ do mezinárodního obchodu, vznikla strategie substituce dovozů a v neoklasickém, zdůrazňujícím „...relaci mezi výkonností exportu a růstem...“ (Krueger 1980: 289), vznikla proexportní strategie. Zatímco klasičtí rozvojoví ekonomové vycházeli z teze, že zapojení RZ do mezinárodního obchodu s vyspělými ekonomikami je dlouhodobě nevýhodné, a tudíž vůbec neuvažovali proexportní strategii jako možnou variantu, neoklasická škola proexportní strategii ve srovnání se substitucemi dovozů hájila. V přímém porovnání je v tomto pojetí proexportní strategie z hlediska nákladů výhodnější, lépe ovladatelná, a díky neustálému kontaktu se zahraničními konkurenty a trhy vede k vyšší konkurenceschopnosti domácích firem a umožňuje jim maximálně využívat úspory z rozsahu (Bhagwati - Krueger 1973: 420-421).

Závěr

Cílem práce je odpovědět na otázku, jak se liší přístupy a východiska klasických a neoklasických rozvojových ekonomů k řešení socioekonomické zaostalosti RZ

---

⁹ Statistické postupy, na základě kterých Singer i Prebisch dokazovali dlouhodobý pokles relativních cen produktů primárního sektoru ve vztahu k produktům zpracovatelského průmyslu, byly podrobeny kritice a do určité míry zpochybněny (viz např. Spraos 1980).

s důrazem na roli státu v ekonomice a zapojení do mezinárodního obchodu. Právě kontradiktorní východiska obou skupin rozvojových ekonomů jsou zásadní, neboť determinují samotné přístupy k řešení socioekonomické zaostalosti RZ.

Východisko klasických rozvojových ekonomů spočívá na tezi, že se RZ nacházejí ve znevýhodněném postavení v mezinárodním obchodě (s vyspělými ekonomikami) a zároveň ve znevýhodněném postavení při překonávání překážek ekonomického růstu v domácí ekonomice. Toto nevýhodné postavení pramení z celé řady specifík RZ a může být při volném působení tržních sil a plném zapojení do mezinárodního obchodu s vyspělými ekonomikami prohlubováno. V takovém případě musí stát (resp. vláda) využít dostupné nástroje a intervenční politikou s důrazem na protekcionismus trend zvrátit. Základní role státu v klasickém pojetí spočívá v posílení procesu akumulace kapitálu, neboť to je hlavní (ovšem nikoliv jediná) příčina chudoby.

Neoklasičtí rozvojoví ekonomové sice připouští odlišné postavení moderních RZ např. ve srovnání s RZ v 19. století, ale odmítají, že by bylo znevýhodněné při překonávání překážek ekonomického růstu a rozvoje nebo při zapojení do mezinárodního obchodu. Hlavní příčinou chudoby jsou podle neoklasiků státní zásahy do ekonomiky, které provázejí tzv. vládní selhání. Míra takových zásahů je v RZ příliš vysoká, což paralyzuje tržní síly, bez kterých (navzdory tržním selháním) nelze překonat socioekonomickou zaostalost. Úloha státu v ekonomice v neoklasickém pojetí má minimalistický charakter a zahrnuje pouze aktivity, ve kterých má stát tzv. komparativní výhodu ve srovnání se soukromým sektorem. Nutnou, nikoliv postačující, podmínkou překonání socioekonomické zaostalosti může být zapojení do mezinárodního obchodu s vyspělými ekonomikami.

Východiska a závěry klasické a neoklasické rozvojové ekonomie tedy představují úplně opačné přístupy k řešení socioekonomické zaostalosti. To se do značné míry promítlo také v praxi, když v poválečném období většina RZ praktikovala intervencionistickou a protekcionistickou vládní politiku až do neokonzervativní revoluce, kdy v období Washingtonského konsenzu byly pod tlakem okolností mnohé RZ nuceny k tvrdé ekonomické liberalizaci. Od té doby se rozvojová ekonomie samozřejmě posunula dále, ale základy a pomyslné hranice, ve kterých se tento vědní obor odvíjí, vznikly právě ve 2. polovině 20. století.

Seznam literatury

BAUER, P. T. (1984): *Reality and Rhetoric. Studies in the Economics of Development*. London: Weidenfeld and Nicolson.

BHAGWATI, J. - KRUEGER, A. O. (1973): Exchange Control, Liberalization, and Economic Development [online]. *The American Economic Review*, Vol. 63, No. 2 (1973), s. 419-427, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/1817105>>.

BHAGWATI, J. – SRINIVASAN, T. N. (2002): Trade and Poverty in the Poor Countries [online]. *The American Economic Review*, Vol. 92, No. 2, s. 180-183, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/3083398>>.

FOLTÝN, J. – FÁREK, J. (2008): Rozvojové země v turbulencích světové ekonomiky. Obtížné hledání teorie [online]. *Mezinárodní vztahy*, vol. 43, No. 1, s. 78-94, ISSN 0323-1844, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/288>>.

GILL, R. T. (1967): *Economic Development: Past and Present*, Second Edition. New Jersey: Prentice-Hall.

KRAVIS, I. B. (1970): Trade as a Handmaiden of Growth: Similarities Between the Nineteenth and Twentieth Centuries [online]. *The Economic Journal*, Vol. 80, No. 320, s. 850-872, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2229902>>.

KRUEGER, A. O. (1974): The Political Economy of the Rent-Seeking Society [online]. *The American Economic Review*, Vol. 64, No. 3, s. 291-303, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/1808883>>.

KRUEGER, A. O. (1980): Trade Policy as an Input to Development [online]. *The American Economic Review*, Vol. 70, No. 2, s. 288-292, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/1815483>>.

KRUEGER, A. O. (1990): Government Failures in Development [online]. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 4, No. 3, s. 9-23, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/1942926>>.

LAL, D. (2002): *The Poverty of Development Economics*, 3rd Edition. The Institute for Economic Affairs, 1983, 1997, 2002. ISBN: 0 255 36519 5.

LEWIS, A. W. (1954): *Economic Development with Unlimited Supplies of Labour*. The Manchester School, Vol. 22, No. 2, s. 139–191, 1954.

MYRDAL, G. (1957): *Economic Theory and Under-Developed Regions*. London: G. Duckworth.

NURKSE, R. (1953): *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*. Oxford: Basil Blackwell.

NURKSE, R. (1959): *Patterns of Trade and Development*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.

ROSTOW, W. W. (1959): The Stages of Economic Growth [online]. *The Economic History Review*, New Series, Vol. 12, No. 1, s. 1-16, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2591077>>.

SPRAOS, J. (1980): The Statistical Debate on the Net Barter Terms of Trade Between Primary Commodities and Manufactures [online]. *The Economic Journal*, Vol. 90, No. 357, s. 107-128, [cit. 2013-7-3]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2231659>>.

TODARO, M. P. – SMITH, S. C. (2011): *Economic Development*, 11th Edition. Pearson, ISBN 13: 978-0-13-801388-2.

UN (1949): *Post War Price Relations in Trade between Under-developed and Industrialized Countries*. New York: Lake Success.

UN (1950): *Economic development of Latin America and its principal problems*. New York: Lake Success.